

(1941-2005)

En una entrevista en castellà per a *El Independiente* del 4 d'octubre de 1989, Jesús Moncada, tot parlant del món fluvial de l'Ebre recreat a la seva primera novel·la, apuntava que «antes que yo había tratado ese mundo Arbó».¹ Aquesta referència a Sebastià Juan Arbó podria sobtar d'entrada; però sols cal pensar-hi una mica per adonar-se que un dels escriptors amb qui pot ser comparat l'autor d'*Estremida memòria*, alhora que tant o més contrastat, és justament l'autor de *L'inútil combat*. Moncada, si més no, era ben conscient dels ponts, i no cal dubtar que també dels dics, existents entre l'un i l'altre. I una possible manera d'apropar-se a la seva vida i obra és la de posar-los de costat.

Arbó va néixer a Sant Carles de la Ràpita el 1902, bé que amb la família es traslladà a Amposta el 1909, i Moncada va ser infantat a Mequinensa el 1941. Gairebé quaranta anys separen els respectius orígens, i també una colla de quilòmetres, recorreguts, tanmateix, per unes mateixes aigües: les de l'Ebre, que travessen igualment les pàgines de les seves obres, les del rapitenc poblades sobretot pels pagesos que treballaven a la seva vora, i les del mequinensà, pels llauters que les solcaven.

L'un de la Franja de Ponent i l'altre de les Terres de l'Ebre, van créixer en viles allunyades dels grans nuclis literaris i culturals en llengua catalana. Per circumstàncies diverses, havent-se'ls despertat ben d'hora la inquietud per escriure, de bon començament tots dos ho feren en castellà. Sense que triguessin a adonar-se de l'anomalia que els suposava: «Primer, de jovenet», explicava Arbó, «havia fet alguna cosa en castellà, però no encaixava gaire amb l'ambient i els diàlegs dels homes de l'Ebre, que jo m'afanyava a transcriure. Aprendre el català literari i emprar-lo com a instrument —ni que fos imperfecte per desconexença— fou per a mi un alliberament, perquè llavors em vaig adonar que reflectia amb autenticitat els problemes de les figures de les meves novel·les, robades a la realitat» (*Serra d'Or*, setembre de 1965). Talment explicava Moncada la seva entrada en la literatura: «Puc parlar de primera mà sobre l'última gran època de les mines i de la navegació fluvial, però m'interessa moltíssim el nostre passat. (...) El meu problema, però, és que [inicialment] tot allò ho he de plasmar en castellà, i, encara que conec a fons aquesta llengua, el resultat em decep. M'he de traduir» (*L'Avenç*, febrer de 2004). I en una entrevista en castellà d'uns anys abans: «El vocabulario del río lo tenía perfectamente asumido y,

1. La majoria de les entrevistes que citaré han estat transcrites dins el volum *Jesús Moncada. Su universo literario*, editat el 2005 a Saragossa per l'Ajuntament de Mequinensa i el Departamento de Educación, Cultura y Deporte del Gobierno de Aragón. També m'ha fet servei el retrat *Jesús Moncada* de Xavier Moret, editat a Barcelona el 2005 per l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana.

sin embargo, a la hora de trasladarlo al castellano no me sentía a gusto. Era un problema de autenticidad. Por eso comencé a escribir en catalán» (*El Día de Aragón*, 22 d'octubre de 1989). I reblava en la primera entrevista citada: «Edmon Vallès (...) m'aconsella que escrigui en català (...). Allò m'obre els ulls, acabo de trobar la meua eina literària» (*L'Avenç*, febrer de 2004).

El canvi de llengua li fou molt més difícil a Moncada que no pas a Arbó: la dura conjuntura política dels anys cinquanta i seixanta a la Franja distava molt de la de les Terres de l'Ebre a les primeres dècades de segle, que havia de desembocar en la proclamació de la República. El jove Arbó va formar-se en uns anys en què, al costat de la premsa en castellà, hi havia publicacions locals que impulsaven l'ús i la difusió de la llengua catalana. I, malgrat també publicar en castellà a les planes d'algun rotatiu (com ara al tortosí *El Pueblo*), començà a escriure articles i poemes catalans per a setmanaris com *El Faro*, d'Amposta. A més, malgrat l'existència més o menys notòria d'algun corrent anticatalanista, als anys vint Arbó trobà l'escalf d'un petit grup cultural atent a tot allò que venia de Barcelona.

Moncada, en canvi, havent deixat Mequinensa als onze anys per anar a un internat, va rebre la seva formació a la Saragossa de postguerra, on hi havia un «anticatalanisme visceral» que li comportà problemes a l'hora de parlar en la seva llengua, i dins el qual es negava qualsevol mena d'existència a la literatura catalana: «Ara costa de creure, però jo, aleshores, ni solament sé que allò que sempre he parlat és una llengua literària. Mestres i altres funcionaris castellans pretenen inculcar-nos amb una insistència sospitosa —que entens més tard— que no parlem català sinó un *chapurreado* —és la paraula despectiva que sempre fan servir— infecte» (*L'Avenç*, febrer de 2004). La intervenció d'un altre mequinensà il·lustre, el ja esmentat Edmon Vallès, fou decisiva perquè l'autor d'*Històries de la mà esquerra* descobrís l'existència d'una tradició literària en la llengua pròpia, i es posés a llegir i a escriure en català.

Retrobada la llengua materna, el jove Arbó va assumir fermament la seva vocació literària, assumpció no pas menys ferma en el cas del jove Moncada, només que amb la vocació dividida entre la literatura i la pintura. L'un i l'altre, aleshores, van prendre consciència (en el cas del segon, gràcies de nou a la intervenció de Vallès) que per donar lliure curs i alta volada a les seves aspiracions s'imposava deixar la terra natal i fer el salt a Barcelona. El rapitenc hi arribà amb encara no vint-i-vuit anys, el mequinensà amb només vint-i-quatre. Gràcies a recomanacions i contactes, l'un i l'altre d'entrada van fer feines ventureres: Arbó en l'àmbit editorial (realitzant, anònimament, tasques per a Duran i Tortajada) i Moncada primer com a pintor comercial («fent quadres per penjar sobre tresillo») i després també en una casa editora, la Montaner y Simón, on necessitaven «un pedagog» (s'havia tret el títol de magisteri a Saragossa amb només 17 anys) per revisar la traducció d'una enciclopèdia juvenil de Mondadori.

Ara: perquè poguessin desenvolupar definitivament la respectiva vocació per l'escriptura calia que algú els emparés literàriament i els donés la decisiva embranzida. Algú que cregués en la seva capacitat per al conreu de les lletres i que, alhora, fos capaç de sintonitzar amb el tipus de narrativa que l'un i l'altre començaven a produir. Aquesta mena de protector, de germà gran literari, Arbó el trobà en l'escriptor i editor Josep Puig i Ferrer, l'obra el qual no deixa de presentar algunes afinitats amb la de l'autor del Montsià. Puig i Ferrer quedà entusiasmat llegint l'original de *L'inútil combat* que li presentà Arbó i no dubtà a publicar la novel·la, bo i tractant-se d'un escriptor jove i desconegut, dins la seva «Biblioteca A Tot Vent» d'Edicions Proa el 1931.

Moncada, per la seva banda, explicava com va trobar una mena de mentor literari en el cap del departament de producció de Montaner y Simón, on havia començat a treballar. Un home que també era escriptor i l'obra del qual tenia alguns punts de coincidència amb la tot just iniciada del mequinensà: Pere Calders. L'autor de *Ronda naval sota la boira*, assabentat que el jove acabat d'incorporar a la feina escrivia relats, li demanà de llegir-ne algun. En quedà agrađablement sorprès i l'instà a continuar escrivint-ne, a més d'ajudar-lo a esmenar la seva

trontollant ortografia d'escriptor novell. Calders fou, a més, qui el convencé per presentar-se a premis literaris, l'única manera de donar-se a conèixer i publicar en aquells anys de la postguerra: guanyà el Brugués de relats el 1970, quedà segon en el premi de la Crida als escriptors joves el 1971 i, al cap d'uns mesos, guanyava el premi Joan Santamaria amb quatre narracions titulades conjuntament *Històries de la mà esquerra*, que seran publicades el 1973 amb d'altres de premiades. Aquelles narracions esdevindran el nucli del seu primer llibre homònim, que no apareixerà fins al 1981, amb un pròleg de Calders, a Edicions de la Magrana, dirigides per qui serà el seu editor de tota la vida, Carles-Jordi Guardiola.

De Pere Calders, si alguna cosa en va destacar Moncada és el fet que el va incitar a no deixar de fer servir les peculiaritats lingüístiques de la seva terra d'origen: «Vull que consti», declarava amb relació a Calders, «el seu respecte total pel meu català. No solament el va respectar sinó que va estimular-me a incorporar a la llengua escrita totes les formes genuïnes d'aquella banda [de Mequinensa]» (*Quaderns d'Ara. Perfils literaris*, 1a sèrie, 1993). Ara: això no vol dir que Moncada fos un escriptor de registre dialectal. En aquest punt, la comparació i el contrast amb Arbó resulten d'allò més il·lustratius.

El llenguatge emprat a la primera edició de *Terres de l'Ebre*, de 1932 (com també a *L'inútil combat*, publicada un any abans, i a *Tino Costa*, de 1947, les seves tres novel·les més reeixides) no deixa traslluir la procedència geogràfica de l'escriptor més enllà d'algunes formes lèxiques, com ara «lligallo», «malecó», «lloma», «collitor»; formes que, a més, seran eliminades o substituïdes per d'altres de domini general en edicions posteriors. Tanmateix, a la primera edició de *Camins de nit* (1935), com també ho farà a *L'espera* (1967), Arbó va prendre una opció diferent, com era de fer que els diàlegs reflectissin la parla de la gent de la seva terra: «—Culpa d'ella i de dingú més. Hagués cregut a sa mare, que un atre gall li cantaria. Sols que les coses domés les veiem quan no hi ha remei. / —Diu que la vella no la vol vore ni l'ha anomenada gens (...). / —Va fer-li molt grossa de casar-se en lo Rull i de fugir de casa; però no hi ha dengú que li haigut sentit dir mal de la filla».²

Res de semblant pot trobar-se en l'obra narrativa de Jesús Moncada. Si, per una banda, defugia d'usar un registre merament estàndard, que considerava empobridor, per altra banda rebutjava el recurs sistemàtic al dialectalisme, que també trobava reduccionista: el seu únic signi, en escriure, era servir-se d'una llengua literària que abans que cap altra cosa havia de ser genuïna. Per això, com ha remarcat Ramon Sistac, «no li cauen els anells a l'hora d'utilitzar lèxic pancatalà, ja sigui comú o dialectal».³ El mateix escriptor de Mequinensa ho explicava a Mercè Biosca: «Em sembla que el lleidatà, a l'hora d'escriure, ha d'incorporar justament les seves pròpies particularitats, de la mateixa manera que ho ha de fer un senyor de Tortosa o de Girona. I això, al final, acaba fonent-se dins el cos general de la llengua. El que sí que he evitat ha estat caure en el localisme. He utilitzat totes aquelles coses que són de tipus general, però pròpies d'aquella banda, no les particularitats mequinensanes, torrentines o de Faió, car això sí que em sembla que és empobrir la llengua. A més, a l'hora d'escriure una frase sempre em plantejo si existeix una forma més genuïna de dir-la que la que en aquell moment se m'acut» (*Serra d'Or*, febrer de 1989).

Aquesta genuïnitat lingüística, Moncada l'enriqueix, alhora que li donava un segell inconfusible, en recuperar llenguatge del seu lloc d'origen: «En la Mequinensa de aquella època», explicava a propòsit dels relats de *Calaveres atònites* ambientats a la postguerra, «se parlava un catalán vivísimo, muy puro. Es el catalán que yo mamá. Pero no he intentado hacer

2. *Camins de nit*. Vol. I. Badalona: Proa, 1935, p. 133. A l'edició de 1954, però, Arbó va decidir d'eliminar tots els localismes dels diàlegs.

3. SISTAC, Ramon: «Una llengua de luxe». *Serra d'Or*, 550, octubre de 2005, p. 43.

hablar a los personajes como se hablaba entonces. Nunca he querido hacer arqueología. No soy filólogo, sino escritor. Y miro las palabras como un hecho vivo. Por eso recupero mucho léxico y trato de que los personajes sean espontáneos en el hablar» (*La Vanguardia*, 22 d'octubre de 1999). Rescatava, així, formes emprades per la gent de l'Ebre («daliner», «saula», «galatxo», «codís», «glera», etc.),⁴ i no dubtava a servir-se d'alguns termes quotidians propis de la seva variant nord-occidental («antosta», «meliguera», «panistra», «padellàs», etc.); i tot plegat sense obstar que puguin trobar-se en les seves obres paraules més pròpies del dialecte central, essent ell barceloní d'adopció. Com conclou Sistac, la seva llengua escrita té una voluntat de «síntesi perquè accepta, a més dels recursos de la llengua general, els que vénen dels altres dialectes, i aconsegueix així una extraordinària complexitat dialectal alhora àgil i versemblant».⁵

Un darrer aspecte que contribueix a la gran riquesa de la llengua de Moncada, aspecte molt poc present en la d'Arbó, és l'abundantíssim ús de la fraseologia, que ell mateix destacava: «Per descomptat, si hi ha una locució o una frase feta —expressions que normalment tenen tot el suc i tota la gràcia del món— per a dir allò [que vull dir], no m'ho penso ni mitja vegada. Sempre prefereixo una frase feta col·locada, això sí, al lloc on ha d'anar, que qualsevol elucubració literària» (*Serra d'Or*, febrer de 1989). Com ja vaig escriure a propòsit d'*Estremida memòria*, el seu no és pas «un llenguatge aconseguit a cop de diccionari, ans un llenguatge arrelat a la terra, viu, ple d'expressions fetes i de genuïna fraseologia, que Moncada sap combinar amb tot de savis recursos literaris que passen quasi desapercebuts al lector. Dit d'una altra manera: un llenguatge literàriament molt treballat, però que comporta haver sentit i viscut molt la llengua allà on es forma —el poble—, tant com posseir un immens bagatge de lectures i una gran dosi d'exercitació en l'escriptura».⁶

Bé que amb procediments i en graus diversos, doncs, tant Moncada com Arbó van voler tenir present la llengua de la seva terra. Perquè fou en aquesta llengua que, de joves, sentiren explicar a la seva gent relats i històries vora el foc en les vetlles a Amposta o en les tertúlies dels cafès de Mequinensa. Unes històries que van influir en gran mesura la literatura de l'un i de l'altre. D'aquesta influència, Arbó en va deixar constància al seu primer llibre de memòries, *Los hombres de la tierra y el mar*, on parla de dues menes de relats que van determinar els dos caires principals de la seva obra: «Las desgracias narradas noche tras noche por la anciana [veïna de la família], con los hechos que pude presenciar y otros que oí contar fuera de casa, dejaron una huella profunda en mi alma infantil. (...) / Creo firmemente que esta atmósfera turbia y de tragedia que forma el fondo de algunos de mis libros, tiene en mucha parte su origen en las historias de la anciana, en los crímenes relatados en las noches de viento o de tempestad, cuando yo la escuchaba conteniendo en aliento. / La luz de tierna poesía que hay también en ellos [els seus llibres] la debo en gran parte a mi madre, cuyos relatos contrapesaban la crudeza excesiva de los de la vieja. (...) Mi madre era en gran manera aficionada a los cuentos, a las canciones, a las viejas leyendas».⁷

D'una manera relativament semblant, Jesús Moncada va anar construint la seva obra sobretot a partir dels testimonis orals de la gent de la seva terra —i d'aquí derivaria el caràcter oral, de narració en estil directe, de bona part de la seva obra.⁸ Uns testimonis orals ben dife-

4. Vegeu MORET, Hèctor: «Lèxic de la navegació fluvial en l'obra de Jesús Moncada». *Archivo de Filología Aragonesa*, LII-LIII, 1996-1997, p. 179-220.

5. Art cit., p. 44.

6. MALÉ, Jordi: «Jesús Moncada, *Estremida memòria*». *Revista de Catalunya*, 121, setembre de 1997, p. 147.

7. *Los hombres de la tierra y del mar*. Barcelona: Argos, 1961, p. 187.

8. Vegeu l'interessant estudi de Josep Murgades «Narrativització de formes simples: l'obra de Jesús Moncada», dins el volum col·lectiu *Professor Joaquim Molas. Memòria, escriptura, història*. Vol. II. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2003, p. 759-780.

rents respecte als recollits per Arbó abans de la guerra i que també es poden dividir en dues menes, les quals reflecteixen sengles aspectes principals de la narrativa moncadiana. Per una banda, a Moncada ja de ben jove van interessar-lo i fascinar-lo les històries del passat de la seva vila i de la gent que hi vivia i hi treballava: «[Ben aviat], d'una manera més o menys conscient, començo a recollir el material que, molts anys després, serà el canemàs dels meus llibres, sobretot de *Camí de sirga*. (...) M'entrevisto amb patrons de llaüt, peons, calafats, minaires» (*L'Avenç*, febrer de 2004). Moncada pot afirmar, així, que la seva primera novel·la «significa clarament la recuperació de la memòria històrica a través de la ficció» (*El Día de Aragón*, 22 d'octubre de 1989). Cal fixar-se que la manera com ho formula és ben precisa: el seu objectiu era recuperar la història de la seva vila i la seva gent, però en cap cas de fer-ho com a historiador o com a cronista, sinó com a narrador, la qual cosa implicava de recrear-la mitjançant la ficció literària. Una ficció aconseguida, sobretot, amb el recurs de filtrar els fets a través de la visió dels diferents i ben peculiars personatges que poblen les seves obres.

Ara: entre els relats sobre la història de la seva vila, n'hi havia alguns que l'atreïen especialment: «Els hòmens anaven al cafè a parlar i era al cafè on es bescanviaven les notícies. La dona, per la seva banda, es reunia amb les veïnes a cosir o a jugar a les cartes. Però, és clar, a més dels comentaris normals sobre les coses que passaven, era inevitable que en aquestes reunions s'acabés xafardejant, si no tots els contertulians, almenys una bona part. I és d'aquesta manera com jo he recollit moltíssimes de les idees que després he aprofitat en les meves històries» (*Serra d'Or*, febrer de 1989). Paral·lelament a la voluntat de recrear el conjunt de la vida de Mequinensa es palesa, així, en Moncada el gust pels fets més anecdòtics i sorprenents. Alguns ben arran de la inversemblança (i per aquí se'l pot comparar amb Calders), per bé que ell mateix no es cansava de repetir, amb relació, per exemple, a *Camí de sirga*, que «les històries del llibre que semblen més fantàstiques són les més reals» (*El País*, 23 d'abril de 1943). Algunes de les extravagàncies i barrabassades comeses per les autoritats civils, militars i religioses durant el règim franquista, d'altra banda, prou que l'havien de proveir, en aquest sentit, per farcir de fets i incidents els seus contes i novel·les.

Totes aquestes històries són una de les fonts de l'humorisme del nostre escriptor —un humorisme pràcticament absent de l'obra de Sebastià Juan Arbó, excepció feta de la sèrie de novel·les més o menys picaresques que l'autor rapitenc escriví en castellà sobre el personatge de Martín de Caretas. El fonament principal de l'humor de Moncada cal cercar-lo, però, en la perspectiva des de la qual se'ns presenten els fets narrats en les seves obres. Com declarava a *Calaveres atònites* el qui va ser secretari del jutjat mequinensà: «Si acceptava a ulls clucs que l'antiga Mequinensa era pel cap baix el rovell de l'ou de la galàxia, el foraster intel·ligent s'hi trobava de seguida com a casa». Aquesta dimensió còsmica del món mequinensà és la que proporciona a Moncada la mesura des de la qual considerar els seus personatges i els fets que s'hi esdevenen. I és del contrast entre aquesta fabulosa mesura i la molt més migrada que nosaltres, pobres no-mequinensans, tenim de les coses, d'on sorgeix bona part de l'humorisme esclatant que recorre de cap a cap les pàgines de la narrativa moncadiana.⁹

Una narrativa que, tanmateix, té com a motius i temes recurrents els de la destrucció, la fatalitat i la mort, segons que han remarcat Emili Bayo i Mercè Biosca respecte als relats d'*El Cafè de la Granota* i, sobretot, d'*Històries de la mà esquerra*.¹⁰ L'humor serveix a l'escriptor mequinensà per atenuar i endolcir el caràcter tràgic que podrien prendre algunes de les seves històries. Al cap i a la fi, com ell mateix va declarar, «els ingredients de qualsevol situació hu-

9. Vegeu MALÉ, Jordi: «Jesús Moncada, *Calaveres atònites*». *Revista de Catalunya*, 149, març 2000, p. 150-152.

10. *Guia de lectura de Jesús Moncada*. Barcelona: Edicions de la Magrana, 1992.

mana són sempre els mateixos, però depèn de les circumstàncies que sigui tragèdia i comèdia» (*El País*, 13 de febrer de 1992).

No es pot passar per alt, això no obstant, que al costat del seu vessant humorístic l'obra de Moncada presenta, també, un aspecte greu i seriós: els estralls de la Guerra Civil i la repressió de la postguerra hi són ben presents. I per aquí torna a emparentar-se amb Sebastià Juan Arbó: sense que pugui dir-se que l'un i l'altre van fer literatura de denúncia, és evident que l'autor de *Terres de l'Ebre* volia posar ben de manifest l'explotació que patia aquell «exèrcit de condemnats» que eren els camperols del delta al començament de segle, talment l'autor d'*Estremida memòria* va voler mostrar, i no pas sempre filtrades per l'humor, les misèries de la guerra i la postguerra patides per la gent de la seva vila (com, posteriorment, el trauma que va significar la desaparició d'aquesta, negada sota aigües). Algun dels personatges de Moncada, a més, sembla haver estat esculpit a partir d'un dels obscurs motlles d'Arbó. Com ara el vell Nelson, de qui, a *Camí de sirga*, se'ns relata la incapacitat d'entendre i assumir la mort de la seva filla, que el duu gairebé a la follia, com també el seu amor silenciós i impossible per la Júlia, la filla d'Arquimedes Quintana; o l'Agnès de *La galeria de les estàtues*, el bon cor de la qual no aconsegueix de reprimir els atacs de gelosia envers la Laura, antiga companya de l'Alexandre, el seu marit.

Entre les històries relatades per Moncada en les seves obres, fruit tant de la reelaboració literària de les que havia sentit explicar de jove com de la seva inesgotable capacitat creativa, cal afegir-hi també les que deixen traslluir episodis de la seva pròpia vida. És, aquest, un altre punt de relació entre Arbó i Moncada: l'un i l'altre van admetre que, en novel·les com ara *L'ínútil combat* i *La galeria de les estàtues*, respectivament, hi eren recreades, a través de la ficció, experiències de la seva infantesa i joventut.

I encara, a més de les històries sentides, creades i viscudes, en l'obra d'ambdós escriptors s'entreveu un semblant gran teló de fons, com és el munt de lectures literàries acumulades al llarg de tota la vida. Tant respecte a l'un com a l'altre, tanmateix, la qüestió no està prou estudiada i, doncs, aclarida. Malgrat que en el cas d'Arbó s'acostuma a parlar d'influències provinents dels novel·listes russos, molts indicis fan pensar que tant o més caldria mirar cap a la banda francesa.¹¹ Respecte a l'obra de Moncada, d'altra banda, s'ha insistit a relacionar-la sobretot amb el món literari de Gabriel García Márquez; tanmateix, si es ressegueixen les diverses entrevistes concedides per l'autor mequinensà, es comprova que els autors que més sovint hi esmenta són narradors italians, amb especial esment del Giuseppe Tomasi di Lampedusa d'*Il Gattopardo* i el Giorgio Bassani de *Le storie ferraresi*.

Al marge d'influències d'autors moderns, tant Moncada com Arbó no han deixat mai de fer referència també a la seva inclinació pels clàssics antics. Una inclinació ben diferent, tanmateix: l'escriptor de *L'hora negra* en més d'una avinentesa va manifestar la seva admiració per les tragèdies d'Eurípides («que fue para mí la gran revelación», va deixar escrit al segon volum de *Memorias*);¹² i, certament, en moltes de les seves novel·les és perceptible un sentiment del tràgic que sembla entroncar amb el de les peces euripidianes. En el cas de Moncada, en canvi, si a algun autor clàssic al·ludia en les entrevistes que se li van fer, aquest és Homer: «A los trece años ya había leído a Homero y luego he vuelto a leer la edición catalana de *L'Odissea* de Carles Riba» (*El Día de Aragón*, 22 d'octubre de 1989). I encara en la mateixa entrevista: «¿Influencias? No sé. Yo soy un gran lector y figuro en la cola de toda una larga lista desde Homero hasta hoy y me siento partícipe por entero de ese tronco cultural.» Si es té

11. Vegeu MALÉ, Jordi: «Gide o Dostoievski? Els inicis literaris de Sebastià Juan Arbó (La gènesi de *L'ínútil combat*)». *Els Marges*, 76, primavera 2005, p. 31-52.

12. *Memorias. Los hombres de la ciudad*. Barcelona: Planeta, 1982, p. 109.

present que obres com *La Ilíada* i *L'Odissea* són, abans que res i per excel·lència, grans summes de relats, no costa gaire d'entendre l'afecció homèrica de Moncada, que es defenia a si mateix com «una mena d'esponja amarada d'històries en potència» (*Quaderns d'Ara. Perfils literaris*, 1a sèrie, 1993). D'ell podria dir-se el mateix que Carles Riba afirmava de Joaquim Ruyra: «D'una qualsevol de les [seves] narracions (...) se'n desprèn tot d'una per al lector la sensació general que l'autor procedeix per una pura joia de contar. / (...) Fa pensar això tot d'una en Homer, el pur narrador que donava tots els destins dels homes per la joia de contar-los als homes futurs».¹³

Aquesta «joia de contar» es palesa, en Moncada, principalment en el plaer per la narració d'aventures. En l'entrevista abans citada on es referia a la seva primera lectura d'Homer, afegia tot seguit: «Uno de mis autores preferidos era el Julio Verne de las novelas de aventuras: *Cinco semanas en globo* era mi libro favorito» —i ho era tant, que als deu anys va arribar a fer-ne un plagí en castellà (*L'Avenç*, febrer de 2004). Si hi afegim el gust per la novel·la negra —«Xalo d'allò més amb els bons llibres de lladres i serenos» (*Quaderns d'Ara. Perfils literaris*, 1a sèrie, 1993)—, tindríem uns quants antecedents al caràcter de novel·la entre policíaca i d'aventures que tenen obres com *La galeria de les estàtues* i, sobretot, *Estremida memòria*.

Si, d'altra banda, un plagí d'una novel·la d'aventures va ser la primera realització literària de Moncada, la darrera estigué igualment vinculada a una obra d'aquesta mena: la traducció d'*El comte de Montecristo*, d'Alexandre Dumas, publicada el 2002. Aquesta faceta de l'obra moncadiana, la de les traduccions, torna a enllaçar la seva trajectòria literària amb la de Sebastià Juan Arbó.

Aquest, abans de la guerra, publicà dues traduccions catalanes dins els «Quaderns literaris» de Josep Janés: una versió indirecta de *Boris Gudonov* de Puixkin i la traducció de *L'Abadessa de Castro* de Stendhal. I, malgrat que poguessin tractar-se d'encàrrecs, Arbó ha deixat testimonis de la seva afecció pel primer i, sobretot, pel segon d'aquests autors del segle XIX. Tanmateix, acabada la guerra, en el dur període comprès entre 1940 i 1944 realitzà quatre traduccions castellanes que, al marge que l'interessessin més o menys, cal suposar en el seu origen motius bàsicament crematístics: els *Sermones* de Bossuet, la biografia de l'amant de Napoleó *María Walewska*, *Los maestros de antaño* de Fromentin i una versió de la novel·la *La calle del gato pescador* de Jónas Földes, autora hongaresa poc coneguda. Acabades aquestes obres, Arbó abandonaria la pràctica traductora.

Moncada, que només va traduir al català, en certa manera va realitzar el camí invers al de l'autor del Montsià: la seva primera traducció, la novel·la històrica *Llorenç* de Joan Cortada (autor de la Renaixença que escriví bàsicament en castellà), publicada a la «Biblioteca Popular Curial» el 1987, no podia sinó tractar-se d'un encàrrec. A partir de 1988, d'altra banda, just apareguda la novel·la *Camí de sirga*, l'escriptor emprengué un seguit de traduccions d'obres de caràcter eròtic per a la col·lecció «La Marrana», i algunes de novel·la policíaca per a la col·lecció «La Negra», ambdues d'Edicions de la Magrana, que li servien, fonamentalment (al marge que hi gaudís més o menys en fer-les i del profit que en treia en tant que exercitació literària), «per comprar temps per escriure. Els drets d'autor, sobretot els d'un escriptor en català, no donen per viure, ni solament per sobreviure» (*L'Avenç*, febrer de 2004).

Tanmateix, de les tres darreres traduccions que publicà, dues són de novel·les de Jules Verne (*La volta al món en vuitanta dies* i *L'illa misteriosa*, respectivament aparegudes el 2000 i el 2001), autor de qui ja havia publicat una primera versió pocs anys enrere (*Els fills del Capità Grant*, de 1996). Malgrat que aquestes traduccions pogueren també ser encàrrecs (com ho va ser l'última de totes, la ja esmentada d'*El comte de Montecristo*), és indubtable que amb elles

13. RIBA, Carles: *Escolis i altres articles*. Barcelona: Publicacions de «La Revista», 1921, p. 165.

Moncada retornava a un dels escriptors que més l'havien fascinat de sempre, i una obra del qual (que curiosament no va traduir) havia estat l'afortunada esca del seu pecat de dedicar-se a la literatura.

Si en la pràctica traductora, exercida per Moncada i Arbó, el primer fou molt més prolífic que no el segon, en una darrera faceta literària comuna l'autor del Montsià tingué una producció que excedí de molt la de l'autor del Baix Cinca: la d'articulista. Arbó escriví per a la premsa periòdica tant abans de la guerra (bàsicament en català) com, sobretot, durant la postguerra, en què col·laborà assíduament a *La Vanguardia*, *ABC* i *El Noticiero*. I a aquesta faceta caldria afegir-hi encara la de biògraf, ja que arribà a publicar fins a quatre extenses biografies (Baroja, Cervantes, Verdaguer, Wilde).

Moncada, en canvi, a més de no redactar més biografies que les dels seus personatges de ficció, gairebé no va publicar a la premsa: «Prefereixo fer traduccions a col·laborar, per exemple, en diaris. Això sí que em destarotaria a l'hora d'escriure» (*L'Avenç*, febrer de 2004). Tanmateix, en aparent paradoxa, el darrer llibre que publicaria, *Cabòries estivals i altres proses volanderes*, és un petit aplec de textos, tots excepte el primer «redactats en resposta a diferents demandes i compromisos», que van anar apareixent en revistes i periòdics entre 1984 i 1998, a més d'un darrer text escrit el 2002 per a un volum col·lectiu encara inèdit en editar-se el llibre.

La majoria d'aquestes proses giren al voltant de Mequinensa i la seva història, i estan escrites amb l'estil narratiu característic dels relats de Moncada. Fins al punt que unes quantes d'elles podrien perfectament inserir-se dins algun d'aquells capítols de les seves novel·les que avancen ramificant-se en breus històries de mena diversa. Dos dels primers textos del volum, d'altra banda, «Cabòries estivals» (sobre la fallaciosa divisió entre escriptors rurals i urbans) i «¿Setge i destrucció de Sedaví?» (motivat per unes declaracions de Ferran Torrent en què es vantava «d'haver descobert un sistema per acabar amb els poetes»), palesen una ironia comparable a la que el seu mentor literari, Pere Calders, havia mostrat en articles semblants d'intenció poc o molt polèmica.

Un darrer punt de comparació entre Arbó i Moncada és el d'haver estat escriptors premiats. Voldria dir, això, que a l'un i a l'altre se'ls ha reconegut el valor de l'obra respectiva. La divergència resulta aquí, però, ben palpable: mentre que respecte a Moncada tal reconeixement és unànime i indiscutible, Arbó continua essent un d'aquells escriptors catalans que, bo i mereixent-ho, difícilment podrien ser qualificats de canònics. Les especials circumstàncies que va viure a la postguerra pel fet de posar-se a escriure en castellà i la temàtica poc amable de les seves obres sens dubte hi han contribuït. A Moncada, en canvi, malgrat certs encasellaments inicials d'una part de la crítica, gairebé no se li han escatimat els més que deguts elogis (potser sí uns quants a *La galeria de les estàtues*). I cal afegir-hi que les seves novel·les i narracions han estat traduïdes a més d'una vintena de llengües. La seva posició dins el cànon literari català, si més no del segle xx, resulta doncs, i amb tot mereixement, indiscutible.

La darrera diferència a establir entre Arbó i Moncada és que el primer va morir als vuitanta-dos anys, i el segon, en canvi, tot just als seixanta-quatre. Seria una ximpleria plànyer-se, ara, de tot el que l'escriptor mequinensà encara hauria pogut fer si la «Senyora mort» —com ell mateix l'anomenava en un conte— no se l'hagués endut tan d'hora. Quedem-nos i gaudim de l'excel·lència de la seva obra i, tots els qui vam tenir la sort de conèixer-lo, amb el record de la seva inesgotable i amena conversa, salpebrada amb la seva bonhomiosa rialla.

Jordi MALÉ
Universitat de Lleida